

AZƏRBAYCANIN DAVAMLI İNKİŞAFI KONTEKSTİNDƏ DEMOQRAFİK ASILILIQ GÖSTƏRİCİLƏRİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

ŞÖVKƏT MUSTAFAZADƏ

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının doktorantı*

E-mail: shovkatmustafazada@gmail.com

ORCID. org/ 0009-0007-2421-394X

Cəmiyyətin, iqtisadiyyatın və təbiətin qarşılıqlı əlaqəsi problemləri, inkişafın mümkün hədləri və nəticələri həmişə bəşəriyyəti düşündürmüşdür. İqtisadi artımın resurs məhdudiyyətləri nəzəriyyəsi T.Maltus və V.İ. Vernadski biosferin dəyişmə-sində insanın əhəmiyyəti haqqında, A. Piqu sosial parametrlərlə yanaşı ətraf mühitin keyfiyyəti və s. tədqiqatlar təbii ehtiyatlardan optimal istifadənin neoklassik postulatından iqtisadi, sosial və ekoloji komponentlər triadasına əsaslanan dayanıqlı inkişaf yollarının axtarışına keçib [4]. Artıq uzun illərdir ki, davamlı inkişaf problemi həm global miqyasda, həm də ayrı-ayrı dövlətlər daxilində öz aktuallığını itirmir. 25 sentyabr 2015-ci il tarixində BMT Baş Assambleyası davamlı inkişaf sahəsində 17 hədəfi elan edən “Dünyamızın transformasiyası: “Davamlı İnkişaf üçün 2030 Gündəliyi” adlı qətnaməni qəbul etdi [4]. Dövlətlərin rəhbərləri belə geniş və universal strateji proqramın həyata keçirilməsi üçün birgə fəaliyyət və səylər göstərməyi öhdələrinə götürüblər. Dünyanın əksər ölkələri davamlı inkişaf yoluna qədəm qoyub, birgə özlərini global inkişafa və bütün dünyada insanlara böyük fayda gətirə biləcək qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığa nail olmağa həsr ediblər. Bütün ölkələr Gündəliyi hamıya, indiki və gələcək nəsillərə maksimum fayda gətirəcək şəkildə həyata keçirməyi öhdələrinə götürürlər.

Davamlı İnkişaf Gündəliyi Davamlı İnkişaf Məqsədlərinə nail olmaqda uğurun ölçülməsi üçün geniş spektrli göstəricilər təklif edir. Onları birlikdə nəzərə alaraq və müxtəlif qruplarda birləşdirərək çoxlu sayda müxtəlif kompozit indekslər qurmaq olar [5]. Mövcud şəraitdə demoqrafik göstəricilər, xüsusən demoqrafik asılılıq əmsalı xüsusi rol oynayır. Əhalinin yüksək illik artımı və ya azalması nəticəsində əhalinin yaş strukturunda baş verən dəyişikliklər əmək qabiliyyətli yaşda olan və əmək qabiliyyətindən sonrakı yaşda olan əhalinin sayının və nisbətini artmasına səbəb olur. Bu proseslər əmək qabiliyyətli əhalinin demoqrafik yükünün artmasına səbəb olur. Demoqrafik asılılıq əhalinin yaş strukturunun ümumiləşdirilmiş kəmiyyət xarakteristikasıdır, onun işləməyən hissəsindən işçi hissəsinə düşən yükü əks etdirir [7].

Asılılıq nisbətini özü XX əsrdə sosial yük və əhalinin quruluşu problemləri ilə məşğul olan demoqraf və iqtisadçıların əsərlərində fəal şəkildə istifadə olunmağa başladı. Demoqrafik keçid nəzəriyyəsinin yaradıcılarından biri olan Frank Notestein yaş strukturunda baş verən dəyişikliklərin iqtisadiyata təsirini araşdırıb. Alfred Lotka demoqrafiyanın riyazi modellərini işləyib hazırladı və əhalinin yaş strukturunun hesablanması üçün düsturlar təklif edən ilk şəxs oldu. BMT və Dünya Bankının iqtisadçıları bu termindən iqtisadi fəal əhaliyə demoqrafik təzyiq tədqiqatlarında fəal şəkildə istifadə ediblər. “Demoqrafik asılılıq” anlayışı demoqrafik statistika da geniş istifadə olunur və BMT, Dünya Bankı və İƏİT kimi beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən sosial sistemlərin davamlılığını təhlil etmək üçün istifadə olunur.

Beləliklə, demoqrafik asılılıq anlayışı əmək qabiliyyətli əhalinin iqtisadi və sosial yükünü qiymətləndirmək üçün istifadə olunur. O, real və gələcək demoqrafik meylləri təhlil etməyə, pensiya sistemində, səhiyyə və sosial siyasətdə problemləri proqnozlaşdırmağa kömək edir.

Demoqrafik asılılığa dörd əsas amil təsir edir. İqtisadi planlaşdırma amillərə işləyən vətəndaşların və himayəsində olanların (uşaqlar və pensiyaçılar) nisbətini qiymətləndirilməsi və sosial proqramlar (pensiya, müavinət, səhiyyə) üzrə xərclərin proqnozlaşdırılması. Sosial siyasətə pensiya islahatları və sosial təminat sistemlərinin inkişafı, ailələri və doğum nisbətini dəstəkləmək üçün proqramların planlaşdırılması. Əmək bazarı üçün, ilk növbədə, potensial və gələcək işçilərin mövcudluğu vacibdir. Bunun üçün müxtəlif ölkələrdə potensial işçilərin sayının təhlili, miqrantların cəlb edilməsi və ya əməyin avtomatlaşdırılması ehtiyacının qiymətləndirilməsi [3]. Səhiyyə və təhsil amillərə gəldikdə əhalinin qocalması nəticəsində səhiyyə sisteminin üzərinə düşən əlavə yükün artması və uşaq bağçalarına, məktəblərə və universitetlərə investisiyaların planlaşdırılması müşahidə olunur. Qlobal və regional demoqrafik proqnoza əhalinin qocalmasının iqtisadi artıma təsirinin təhlili və müxtəlif ölkələrin və regionların demoqrafik vəziyyətlərinin müqayisəsi aiddir [1].

Bildiyimiz kimi, demoqrafik asılılıq, iqtisadi cəhətdən aktiv əhali ilə iqtisadi cəhətdən asılı olan qruplar (uşaqlar və yaşlı insanlar) arasındakı nisbəti təsvir edən bir anlayışdır. Bu konsepsiya, işləyən əhali üzərində sosial yükü qiymətləndirmək və cəmiyyətin iqtisadi inkişafını proqnozlaşdırmaq üçün istifadə olunur.

Demoqrafik asılılıq nəzəriyyəsinin əsas aspektləri: əhalinin yaş qruplarına bölünməsi və Demoqrafik asılılıq əmsalı (DAƏ). Əhalinin yaş qruplarına bölünməsi üç alt qrup aiddir: uşaqlar (0–14 yaş), əmək qabiliyyətli əhali (15–64 yaş) və yaşlılar (65 yaş və yuxarı).

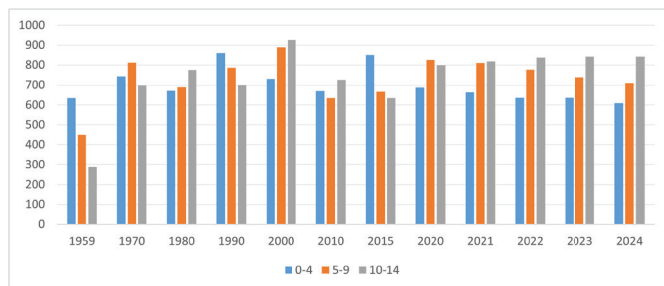
1. Uşaqlar (0–14 yaş) alt qrupu -iqtisadi cəhətdən asılı hesab olunur, çünki onlar adətən istehsal prosesində iştirak etmir və böyüklərdən asılı olurlar.

2. Əmək qabiliyyətli əhali (15–64 yaş) – əsas işçi qüvvəsi olaraq iqtisadi inkişafı təmin edir və asılı olan qrupları dəstəkləyir.

3. Yaşlılar (65 yaş və yuxarı) – adətən asılı hesab olunur, çünki pensiyaya çıxır və ya məhdud sayda işləyir.

Demoqrafik asılılıq əmsalı (DAƏ). Bu göstərici faizlə ifadə olunur və hər 100 əmək qabiliyyətli şəxsə düşən asılı insanların sayını göstərir [6].

Azərbaycan əhalisinin yaş strukturunun dinamikasının dəyişməsinə dair məlumatlara əsasən belə qənaətə gəlmək olar ki, 1959-2024-cü illər ərzində müxtəlif yaş qrupları üzrə göstəricilərdə dövrilik müşahidə olunur.

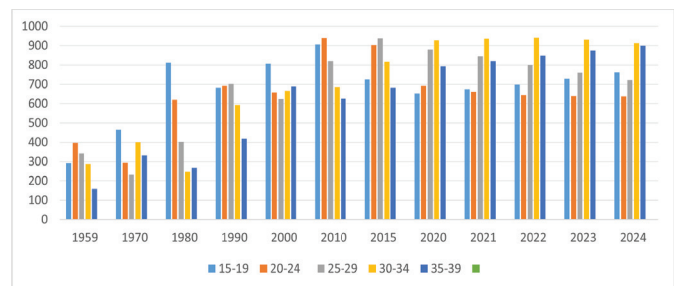
Şəkil 1. Azərbaycan əhalinin (0-14) yaş qrupları üzrə say dinamikası (1959-2024-cü illər) [2]

Şəkil 1-də göstərilən məlumatlara əsasən, aydındır ki, 1959-cu ildən 2024-cü ilə qədər (0-14) qrup əhalisinin, gənc nəslin, sayı artır. Əgər 1959-cu ildə (5-9) yaş qrupunun sayı 450,6 min nəfər təşkil edirdisə, 2024-cü ildə yüksələrək 709,8 min nəfərə çatmışdır. 10-14 yaş qrupu 1959-cu ildə 288,4 min nəfər, 2024-cü ildə 838,3 min nəfər idi. Oxşar tendensiya digər illərdə də müşahidə olunur. Ən yüksək göstəricilər 2000-ci ildə qeyd edilmişdir ki, bu

da onu göstərir ki, Azərbaycanda müşahidə olunan siyasi və iqtisadi şəraitin sabitləşməsi və həyat səviyyəsinin yüksəlməsi əhalinin təkrar istehsalına müsbət təsir göstərmişdir və gənc yaş strukturu ilə sabit əhali artımı müşahidə olunur.

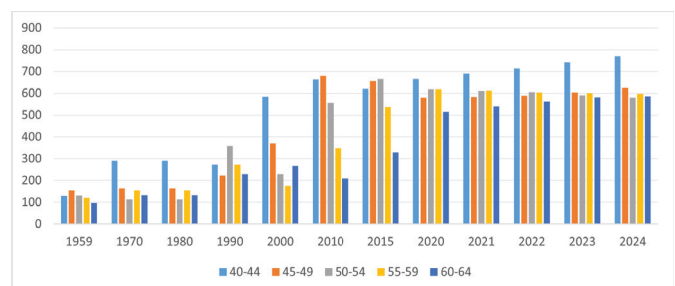
Əmək qabiliyyətli əhalinin dinamikasında bütün yaş qruplarında artım qeyd olunur. Bu baxımdan, məşğul əhalinin sayının artmasına, iqtisadi fəal əhalinin sabit səviyyəsinin saxlanmasına, işsizlik səviyyəsinin azalmasına və əmək bazarına hər il gənc mütəxəssislərlə axını müşahidə olunur.

Şəkil 1-də təqdim olunan məlumatlardan göründüyü kimi (15-19) yaş qrupları əhalinin 1959-2010-cü illərdə əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir ki, bu da növbəti illərdə əmək qabiliyyətli əhalinin potensial artımını göstərir. Buna görə də 2015-ci ildə (25-29) yaş qruplarında ən yüksək göstəricilər qeyd olundu. Növbəti illərdə 20-34 yaş qruplarında sabitlik müşahidə olunur və əmək bazarında sabitliyi təmin edir.

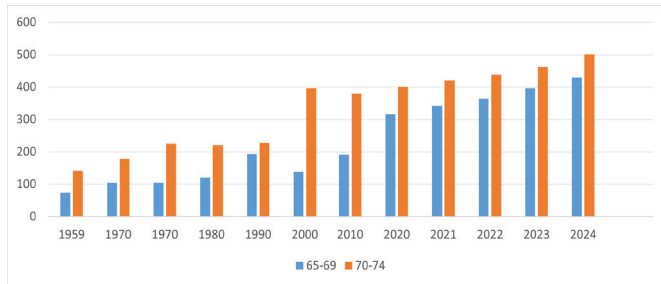
Şəkil 2. Azərbaycanda əmək qabiliyyətli əhalinin (15-39) yaş qrupları üzrə say dinamikası (1959-2024-cü illər)[2]

Bu yaş qrupları ölkənin iqtisadi fəal əhalisinin əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. 2024-cü ildə əmək qabiliyyətli yaşda olan insanların ən çox sayı 35-39 yaş arasında qeydə alınıb ki, bu da iş təcrübəsi olan insanların üstünlük təşkil etdiyi yetkin əmək bazarının formalaşdığını göstərir.

Şəkil 3. Azərbaycanın əmək qabiliyyətli əhalinin (40-64) yaş qrupları üzrə say dinamikası (1959-2024-cü illər) [2]

Şəkil 3-dəki məlumatlar əsasında qeyd olunur ki, 2010-cu ildən əmək qabiliyyətli əhali arasında 40-45 yaş qrupu üstünlük təşkil edir. Üstəlik, artım tendensiyası sonrakı illərdə müşahidə edilir və indiki mərhələdə ən yüksək dəyərlərə çatır.

Şəkil 4. Azərbaycanın yaşlı əhalinin (65 və yuxarı) yaş qrupları üzrə say dinamikası (1959-2024-cü illər) [2]

Şəkil 4-dəki məlumatlardan göründüyü kimi, yaşı 70 və yuxarı əhalinin olanların sayında artım var. Bu, əhalinin ömrünün uzanması, tibbin inkişafı və əlçatan olması, əhalinin keyfiyyətinin və rifahının yaxşılaşması ilə bağlıdır.

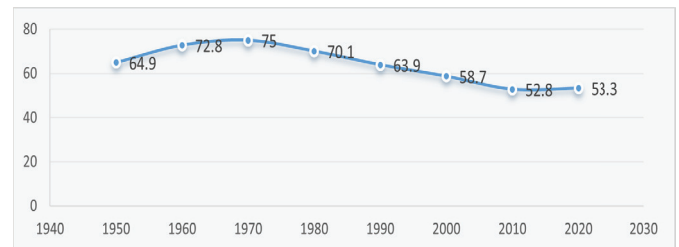
Beləliklə, belə nəticəyə gələ bilərik ki, növbəti illərdə əmək qabiliyyətli əhalinin, xüsusən də əmək qabiliyyətli yaş həddinə çatan gənclərin hesabına davamlı artımı gözlənilir. Bununla belə, sosial və iqtisadi proqramların uyğunlaşdırılmasını tələb edən yaşlı əhalinin artan nisbətini də nəzərə almaq lazımdır. Gələcəkdə əhalinin qocalması meylinin artmasının qarşısını almaq üçün Azərbaycanın davamlı sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi üçün strateji planlaşdırma tələb olunur.

Əhalinin yaş strukturunda baş verən dəyişikliklərin cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafına təsirini qiymətləndirmək üçün demoqrafik yük göstəricilərindən istifadə olunur. Adətən aşağıdakılardan istifadə olunur: 1) 100 nəfərə düşən 15 yaşa qədər uşaqların sayı kimi hesablanan uşaqların demoqrafik yükü. əmək qabiliyyətli yaşda (15-64 yaş); 2) 100 nəfərə düşən 65 və daha yuxarı yaşda olan insanların sayı kimi hesablanan yaşlı insanların demoqrafik yükü. əmək qabiliyyətli yaşda (15-64 yaş); 3) əvvəlki iki göstəricinin cəmi olan ümumi demoqrafik yük.

Demoqrafik yüklə bağlı məlumatlar əhalinin sosial təminatı və əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə tədbirlərinin işlənib hazırlanmasında istifadə olunur. Qlobal miqyasda ümumi demoqrafik yük 1970-ci illərə qədər artmışdır. Sonra ən yüksək həddə çatdıqdan sonra - 75 nəfər əmək qabiliyyətli olmayan yaşda 100 nəfərə əmək qabiliyyətli yaşda

1970-ci ildə, 2010-cu ilə qədər azalmağa başladı (şəkil 5). Hazırda əhalinin qocalması nəticəsində ümumi demoqrafik yük artmağa başlayıb [7].

Şəkil 5. Dünyada hər 100 nəfərə əmək qabiliyyətli yaşda düşən ümumi demoqrafik yükün dinamikası [6]

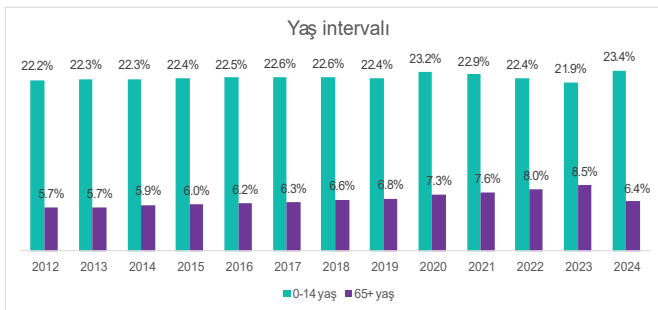
1980-ci illərin ortalarında ən zəif inkişaf etmiş ölkələrdə ümumi demoqrafik asılılıq əmsalı pik həddə çatmışdır ki, əmək qabiliyyətli yaşda olan hər 100 nəfərə 92 uşaq və qoca düşür. Yaranmış vəziyyət doğulanların sayının artması ilə əlaqədar olaraq demoqrafik yükün artması ilə izah olunub. Doğum nisbətinin azalması ilə əlaqədar olaraq, uşaqların arasında demoqrafik yükün və ümumi demoqrafik yükün azalmasına səbəb olacaq. Gələcəkdə demoqrafik yükün artımı sürətlənəcək və 2050-ci ilə qədər onun dəyəri hər 100 nəfərə 58 nəfərə əmək qabiliyyətli yaşda yüksələcək. Demoqrafik yük probleminin müxtəlif mənalıdır. Müsbət - uşaqların yükü yaşlı insanların yükünü üstələdikdə və əksinə, mənfi - yaşlı insanların yükü üstünlük təşkil etdikdə. Ən az inkişaf etmiş ölkələrdə problemin əsas nəticəsi uşaqların yüksək yükü, inkişaf səviyyəsi isə aşağı olaraq qalır. İnkişaf etmiş ölkələrdə qocalma prosesi pensiya sistemində islahatların aparılmasını və əhalinin bu kateqoriyası üçün sosial müdafiə sisteminin təkmilləşdirilməsini aktuallaşdırır [7].

Azərbaycanda ümumi demoqrafik asılılıq əmsalı 15-64 yaş arası əmək qabiliyyətli əhaliyə düşən əmək qabiliyyəti olmayan insanların (15 yaşdan kiçik uşaqlar və 65 yaşdan yuxarı yaşlılar) sayını göstərir. Şəkil 4-də göstərilən məlumatlara əsasən, Azərbaycanda 2012-2024-cü illər ərzində aşağıdakı dinamika qeyd olunur. 2012-ci ildə ümumi əhalisi -9235,1 min nəfər olaraq, 15 yaşdan kiçik uşaqlar-22,20%, 65 yaşdan yuxarı yaşlı insanlar-5,70% təşkil edirdi. Deməli, hər 100 nəfər əmək qabiliyyətli əhaliyə 22 uşaq və 6 yaşlı insan, yəni ümumilikdə 28 nəfər düşür. Sonrakı illərdə də bu dinamika davam etdi. 2012-2024-cü illər arasında demoqrafik asılılıq əmsalı 28-31% diapazonunda dəyişmişdir. Deməli, əmək qabiliyyətli yaşda olan

hər 100 nəfərə cəmi 28-30 yaxın asılı (uşaqlar və yaşlılar) düşür və cəmiyyətdə yüksək əmək potensialı mövcuddur. Cədvəl 1. təqdim olunan təsnifata əsasən belə nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycanda ümumi demoqrafik asılılıq aşağıdır (40 %-ə qədər) və bu baxımdan, əmək qabiliyyətli əhalinin üzərinə düşən yükün nisbəti aşağı olmasını və demoqrafik vəziyyətin əlverişli olduğunu göstərir [8].

Cədvəl 1. Azərbaycanı ümumi demoqrafik asılılıq əmsalının təsnifatı

Asılılıq səviyyəsi	Əmsalın göstəricisi (%)	Xarakterik cəhətlər
Aşağı	40 %-ə qədər	Əlverişli demoqrafik vəziyyət, iqtisadi baxımdan aktiv əhali çoxdur
Orta	40–60 %	Nisbətən balanslı əhali strukturu
Yüksək	60–80 %	Əmək qabiliyyətli əhaliyə artan sosial yük
Kritik (çox yüksək)	80 %-dən çox	Demoqrafik gərginlik, iqtisadi fəallığın azalması riski

Şəkil 6. Azərbaycanı uşaq və yaşlı əhalinin xüsusi çəkisinin göstəriciləri, 2012-2024-cü illər üzrə [2]

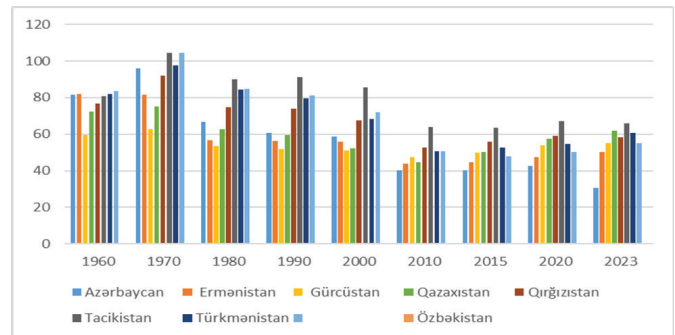
Azərbaycanda uşaq və yaşlıların demoqrafik asılılıq əmsalları 2012-2024-cü illər üzrə ciddi dəyişikliklərə məruz olmadı. 2012-ci ildə uşaq demoqrafik asılılıq əmsalları 22,2%, yaşlıların 5,7% təşkil edirdisə, 2024-cü ildə 23,4% və 6,4% qeyd olunmuşdur. Yaşlıların demoqrafik asılılıq əmsalının göstəriciləri 20 %-ə qədər olduqda, cəmiyyətdə sosial asılılıq minimal hesab olunur. Bu səbəbdən əmək qabiliyyətli əhali ilə müqayisədə yaşlı insanların (65+ yaş) payının az olması, ölkədə gənc əhalinin üstünlük təşkil etdiyi bir demoqrafik strukturı göstərir. Belə bir cəmiyyətdə isə pensiya və səhiyyə xərcləri nisbətən aşağı səviyyədə olur. Lakin uşaqların demoqrafik asılılıq əmsalı hazırda 22,7–23% intervalında dəyişir. Təsnifatlara əsasən, 25–40% arası göstəricilər optimal hesab olunduğundan, bu hal Azərbaycanda uşaq asılılığının nisbətən aşağı səviyyədə olduğunu

göstərir. Bu tendensiya, son illərdə doğum səviyyəsinin müəyyən qədər azalması ilə izah olunur. Bunun əsas səbəbləri kimi pandemiya dan sonrakı dövrdə formalaşan doğum davranışları, sosial-iqtisadi şərtlər və uşaq dünyaya gətirmə ilə bağlı mövcud tendensiyalar göstərilə bilər [3].

Ölkədə sosial xərcləri artır, məsələn, səhiyyə, təhsil, pensiya və sosial dəstək üçün bir o qədər çox vəsait tələb olunur. İqtisadi artıma və əmək bazarına təsiri çoxalır. Yüksək iş yükü iqtisadi artımı ləngidə bilər, çünki işləyənlərin sayı himayəsində olanlara nisbətən azalır və ölkədə əmək qabiliyyətli əhalinin sayına təsiri qaçılmazdır [8].

Demoqrafik asılılıq nisbəti zaman keçdikcə siyasi və sosial-iqtisadi amillərin dəyişməsi ilə dəyişə bilər. Xüsusilə, əgər ölkədə doğum səviyyəsi aşağı düşürsə və gözlənilən ömür uzunluğu artırsa, əhalinin qocalması ilə əlaqədar əmsalın dəyəri artır.

Doğum əmsalı yüksək olarsa demoqrafik asılılıq əmsalı da yüksəkdir və gələcəkdə iqtisadi fəal əhalinin sayı artacaq.

Şəkil 7. Postsovet ölkələrinin demoqrafik asılılıq nisbəti göstəriciləri (%) [2]

Mərkəzi Asiya və Cənubi Qafqaz ölkələri arasında demoqrafik asılılıq əmsalı göstəricilərinə əsasən, 1960-2023-cü illər dinamikasında Azərbaycan üzrə əmsal göstəriciləri dəyişkənliklə xarakterizə olunur. Təqdim olunan məlumatlara görə, (şəkil 3.2.7) adıçəkilən ölkələrdə 1960-1970-ci illərdə ən yüksək göstəricilər qeyd olunub. 1960-1970-ci illərdə postsovet məkanında ümumi demoqrafik yük yüksək olmasının əsas səbəbi yüksək doğum səviyyəsi və uşaqların əhalinin ümumi strukturunda çoxluq təşkil etməsi idi. Həmin dövrdə uşaq (0–14 yaş) sayı çox idi və bu, demoqrafik yükün artmasına səbəb olurdu, 65 və yuxarı qrupların sayı isə əhalinin nisbətən az olması müşahidə olunub. 1960-cı illərdə SSRİ-də orta ömür müddəti təxminən 67 il idi və bəzi bölgələrdə daha aşağı idi. Qeyd etmək lazımdır ki, müharibə və ağır iş şəraiti səbəbindən kişilərin

əksəriyyəti pensiya yaşına çatmırdı. 1960-cı illərdə əhalinin böyük hissəsi kənd yerlərində yaşayırdı və burada çoxuşaqly ailələr üstünlük təşkil edirdi. Ona görə, həmin dövrdə doğum səviyyəsi yüksək qalır və bu, demoqrafik yükün yüksək olmasına gətirib çıxarırdı. Uşaq sayının çox olması işçi əhalinin üzərinə böyük yük qoyurdu. 1970-ci illərdən sonra yüksək templə sənayeləşmə və şəhərləşmə prosesləri başladı, bu da öz növbəsində, doğum səviyyəsini tədricən azaltmağa başladı [8]. Yuxarıda göstərilənlərə əsaslanaraq belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, 1960–1970-ci illərdə demoqrafik yük əsasən uşaqların çoxluğu ilə bağlı idi, yaşlı əhalinin yükü isə nisbətən az idi. Bu, müasir dövrlə müqayisədə fərqli bir mənzərə idi, çünki bu gün postsovet ölkələrində demoqrafik yük əsasən əhalinin qocalması ilə və orta ömrün müddəti ilə əlaqədardır. 1990-cı illərdən sonra postsovet ölkələrdə iqtisadi böhran, işsizlik və sosial problemlər səbəbindən doğum səviyyəsi kəskin şəkildə azaldı. Bəzi ölkələrdə doğum səviyyəsi təbii artım üçün lazım olan həddən (2,1 uşaq/qadın) aşağı düşdü. Nəticədə, uşaqların ümumi əhali içindəki payı azaldı və onların yaratdığı demoqrafik yük aşağı düşdü. 1990-cı illərdən sonra demoqrafik yük əsasən yaşlı əhali hesabına artdı. Bildiyimiz kimi, 1990-cı illərdən sonra siyasi və iqtisadi problemlər səbəbindən, əmək qabiliyyətli (15–64 yaş) əhalinin kütləvi miqrasiyası sürətləndi. Bunun nəticəsində əmək qabiliyyətli əhalinin azalması və demoqrafik yükün daha da artması qeyd olundu.

Beləliklə, MDB ölkələrində demoqrafik yük fərqli struktura malikdir və hər bir ölkə üçün fərqli yanaşma tələb edir. Mərkəzi Asiya ölkələrində, xüsusilə Tacikistan və Qırğızıstanda ümumi demoqrafik yükün yüksək olması əsasən uşaqların əmək qabiliyyətli əhaliyə nisbətə çoxluğu ilə bağlıdır. Buna görə, dövlətin resurslarının böyük hissəsi təhsil, səhiyyə və gənc vətəndaşlara sosial dəstəyin göstərilməsinə yönəldilməlidir. Uzunmüddətli perspektivdə, əgər keyfiyyətli təhsil və yeni iş yerləri yaradılsa, bu demoqrafik struktur iqtisadi üstünlüyə çevrilə bilər ("demoqrafik imkan pəncərəsi"). Əks halda, yaranmış vəziyyət işsizliyin artmasına, miqrasiyaya və sosial qeyri-sabitliyə səbəb ola bilər. Mərkəzi Asiya ölkələrindən fərqli olaraq, Cənubi Qafqazda (Ermənistan, Gürcüstan) yaşlı əhalinin yükü daha yüksəkdir. Bu isə öz növbəsində pensiya təminatı və səhiyyə xərclərinin artmasına səbəb olur. Azərbaycanda doğum və miqrasiya balanslı olduğu üçün demoqrafik asılılıq göstəriciləri daha stabildir.

Nəticə

Aparılmış müqayisəli təhlil nəticəsində məlum olur ki, müxtəlif inkişaf səviyyəsinə və coğrafi mövqeyə malik ölkələr arasında demoqrafik asılılıq göstəriciləri ciddi fərqlilik nümayiş etdirir. Bu kontekstdə Azərbaycan Respublikasının demoqrafik asılılıq əmsali nisbətən əlverişli mövqe tutur. Ölkədə gənc əhalinin ümumi əhali strukturunda üstünlük təşkil etməsi əmək qabiliyyətli əhalinin sosial-iqtisadi yükünü sabit səviyyədə saxlayır və demoqrafik dayanıqlığa şərait yaradır. Lakin uzunmüddətli perspektivdə qlobal demoqrafik trendləri və Azərbaycanın dünya iqtisadi sisteminə inteqrasiyasını nəzərə alaraq, gənc nəslin inkişafı və rifahı istiqamətində davamlı dövlət siyasətinin həyata keçirilməsi zəruridir. Bu məqsədlə əhalinin artımını təşviq edən tədbirlərin görülməsi, təhsil, səhiyyə və məşğulluq sahələrinə strateji investisiyaların yönəldilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə yanaşma ölkənin sosial-iqtisadi dayanıqlığını qorumaqla yanaşı, gələcək demoqrafik çağırışlara adekvat cavab verməyə imkan yaradacaqdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. *Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı* // 22 iyul 2022-ci ildə qəbul edilmişdir. – Bakı: Sərəncam, - 2022, 24 s.
2. *Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi* <https://www.stat.gov.az/>
3. *Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin icrasına milli yanaşma: [Elektron resurs] / Azərbaycan Respublikasının Dayanıqlı İnkişaf Məqsədləri üzrə Milli Məlumatlandırma Portalı.* – 2022. URL: <https://sdg.azstat.gov.az/az/national-implementation-mechanism>
4. Ələkbərov U.K. *Azərbaycanın növbəti beynəlxalq uğuru. "Azərbaycan" qəzeti*, № 240 (8263), 29 oktyabr 2019
5. Ələkbərov U.K. *Azərbaycan Respublikası və keçmiş SSRİ ölkələrində davamlı inklüziv inkişaf: müqayisəli təhlil. Dövlət İdarəçiliyi: nəzəriyyə və təcrübə. Elmi-nəzəri jurnal (İSSN 2309-1347), 2020, № 1 (69), s. 123-138.*
6. *Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года*. <https://www.un.org/sustainable-development/ru/sustainable-development-goals/>, 20.12.2022
7. Muradov Ş.M., Baxış Ç.Ə. *Azərbaycan Respublikasında etno-demoqrafik proseslər: tarixi dəyişikliklər və reallıqlar.* Bakı, 2013, 135 səh.

8. Əfəndiyev R. D, Mütəllibova L. *Azərbaycanda əhalinin demoqrafik yaşlanması: problemlər, xüsusiyyətlər və nəticələr. Latviya, LAP LAMBERT Academic Publishing" nəşriyyatı, 2019.*

XÜLASƏ

Müasir cəmiyyətin inkişafının hazırkı mərhələsində demoqrafik meyillərlə davamlı inkişaf amilləri arasında biliklərin toplanması və yayılması ən aktual məsələlərdən biri hesab olunur. Bu baxımdan, elmdə müstəqil istiqamət kimi demoqrafik proseslərin sabitliyinin təhlilinə ehtiyac var. Bu vəziyyətdə əhalinin demoqrafik asılılığının göstəriciləri ölkə əhalisinin yaş strukturunun əsas ümumiləşdirilmiş xarakteristikası kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Göstəricilərin dəyərləri ölkənin inkişaf səviyyəsindən, iqtisadi sabitlikdən, sosial siyasətin həyata keçirilməsindən, miqrasiya proseslərindən, əhalinin artım dinamikasından asılı olaraq dəyişir. Demoqrafik yüklə bağlı məlumatlar əhalinin sosial təminatı və əmək ehtiyatlarından səmərəli istifadə tədbirlərinin işlənilib hazırlanmasında istifadə olunur. Məqalədə Azərbaycanın davamlı inkişafı kontekstində qlobal meyillərin və demoqrafik asılılığın əsas göstəricilərinin müqayisəli təhlili təqdim olunur.

Açar sözlər: *davamlı inkişaf, demoqrafik asılılıq, əmək bazarı, demoqrafik indikatorlar*

Мустафазаде Шовкет Азер кызы
shovkatmustafazada@gmail.com
 0009-0007-2421-394X

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ ЗАВИСИМОСТИ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА

РЕЗЮМЕ

На настоящем этапе развития современного общества накопление и распространение знаний между демографическими тенденциями и факторами устойчивого развития являются наиболее актуальными. В этой связи возникает необходимость анализа устойчивости демографических процессов в качестве самостоятельного направления в науке. В данной ситуации особое значение приобретают показатели демографической зависимости населения, как основной обобщённой характеристикой возрастной структуры на-

селения страны. Значения показателей изменяются от уровня развития страны, экономической стабильности, реализации социальной политики, миграционных процессов, динамики роста численности населения. Данные о демографической нагрузке используются при разработке мероприятий по социальному обеспечению населения и рациональному использованию трудовых ресурсов. В статье представлен сравнительный анализ мировых тенденций и основных показателей демографической зависимости в контексте устойчивого развития Азербайджана.

Ключевые слова: *устойчивое развитие, демографическая зависимость, рынок труда, демографические показатели.*

Mustafazadeh Shovket Azer
shovkatmustafazada@gmail.com
 0009-0007-2421-394X

COMPARATIVE ANALYSIS OF DEMOGRAPHIC DEPENDENCE INDICATORS IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AZERBAIJAN

SUMMARY

At the present stage of development of modern society, accumulation and dissemination of knowledge between demographic trends and factors of sustainable development are the most relevant. In this regard, there is a need to analyze the sustainability of demographic processes as an independent direction in science. In this situation, the indicators of demographic dependence of the population, as the main generalized characteristic of the age structure of the country's population, are of particular importance. The values of the indicators vary depending on the level of development of the country, economic stability, implementation of social policy, migration processes, and the dynamics of population growth. Data on the demographic burden are used in the development of measures for social security of the population and the rational use of labor resources. The article presents a comparative analysis of global trends and the main indicators of demographic dependence in the context of sustainable development of Azerbaijan.

Key words: *sustainable development, demographic dependence, labor market, demographic indicators.*